

Кафедра історії
Кваліфікаційна робота
Освітній ступінь – бакалавр

На тему:

«Київське слов'янське благодійне товариство: організація та діяльність
(1869–1917)»

Виконав: студент 4-го року навчання

Спеціальності: 032 «Історія та археологія»

Освітньої програми: «Історія та археологія»

Ковальчук Кирило Олександрович

Науковий керівник: Шандра В. С.,

Доктор історичних наук, професор.

Рецензент: Гордієнко Д. С.,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Інституту археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН
України

Кваліфікаційна робота

захищена з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 2022 р.

Київ -2022

Декларація академічної доброчесності

Студента НаУКМА

Я, Ковальчук Кирило Олександрович 4 року навчання факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 «Історія та археологія»

адреса електронної пошти: kyrylo.kovalchuk@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною бакалаврська/магістерська робота на тему «Київське слов'янське благодійне товариство: організація та діяльність (1869–1917)» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами

3.1.1 -3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлена;

- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;

- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unіcheck. - даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

Дата та підпис студента: 15.06.2022

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційної роботи

Тема: «Київське слов'янське благодійне товариство: організація та діяльність (1869–1917)»

Автор: студент 4-го р.н. освітнього ступеня – бакалавр, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія та археологія»

Науковий керівник: Шандра Валентина Степанівна, доктор історичних наук, професор.

Захищена: "___" _____ 2022 р.

Короткий зміст роботи:

Робота є комплексним дослідженням організації, членства та діяльності Київського слов'янського благодійного товариства. Вона покликана визначити роль товариства в благодійній та науково-освітніх сферах, а також простежити етапи розвитку товариства, виявити основні напрямки його діяльності.

На підставі аналізу організаційної та звітної документації товариства, залученням наукових праць з'ясовуються передумови його заснування, структура та конкретизовано розміри благодійної діяльності та спрямованість видавничої діяльності. У першому розділі відтворено суспільно-політичну атмосферу в Російській імперії, яка спричинила заснування слов'янських товариств, зокрема визначено передумови до створення такого товариства у Києві. У другому розділі увага звернута на членів товариства, сфери їх наукового зацікавлення та громадську позицію. Вказано їх практичні заходи у розгортання його діяльності.

В роботі відзначено взаємовідносини товариства з владою та іншими слов'янськими комітетами.

Зміст

Список скорочень.....	5
Вступ.....	6
Розділ 1. Організація Київського слов'янського благодійного товариства.....	10
1.1. Суспільно-політична атмосфера в Російській імперії та передумови заснування	10
1.2. Створення та структура	18
Розділ 2. Члени товариства та основні напрямки його діяльності... 	27
2.1 Члени товариства.....	27
2.2 Діяльність товариства	33
Висновки.....	41
Список використаних джерел і літератури	43
Додатки	48

Список скорочень

КСБТ — Київське Слов'янське благодійне товариство.

СБК — Слов'янський благодійний комітет.

МВС — Міністерство Внутрішніх справ.

Вступ

Реформована Олександром II Російська імперія в 1870-х роках увійшла в етап творення громадянського суспільства. Реформи міського самоврядування, створення земств та судова реформи створили інституції, які сприяли модернізації та становленню всестанового громадянського суспільства в рамках імперії.

Влада усвідомлювала необхідність співпраці з суспільством, яка відбувалася через неприбуткові добровільні асоціації, товариства та спілки на які можна було покластись у вирішенні: гуманітарних, наукових, освітніх питань.¹

Паралельно з цим, з другої половини XIX ст. в російському суспільстві плекався панславістських рух та переживала становлення власна школа славістичних студій. Внаслідок чого група романтиків-слов'янофілів та науковців-славістів знайшли спосіб впровадження своїх ідей, створюючи слов'янські благодійні комітети у чотирьох великих містах імперії: Москві, Петербурзі, Києві та Одесі.

Діяльність комітетів, згодом перетворених на товариства, відбувалась в контексті великих політичних подій на Балканах: Велика Східна криза (1875 – 1878 рр.), Македонське питання (1890-х – 1912 рр.), Балканські війни (1912 – 1913 рр.). Військові події призводили до гуманітарних катастроф, потоку біженців, ліквідації релігійних громад та нищення їх майна, зниження освітнього та наукового потенціалу балканських країн. Російське суспільство реагувало на ці події, всіляко підтримуючи слов'ян морально та матеріально. Товариства активно долучались до допомоги усім слов'янським народам.

В історіографії діяльність та місце Київського слов'янського благодійного товариства у порівнянні з іншими товариствами висвітлено недостатньо. Окремої роботи, яка б охоплювала весь період його існування не

---

¹ Шандра В. С. Українські суспільні інститути у взаєминах із російським самодержавством / Шандра В. С. // Український історичний журнал. 2010. № 4. С. 75

існує. Тому **актуальність роботи** полягає в спробі комплексно висвітлити організаційну структуру та діяльність Київського товариства.

Об'єктом нашого дослідження є Київське слов'янське благодійне товариство.

Предметом дослідження є функціонування та організаційні основи Київського слов'янського благодійного товариства в контексті розвитку слов'янського руху та становлення слов'янознавства в Російській імперії.

Метою роботи є з'ясувати основні напрямки діяльності товариства, організаційну його структуру та вказати на його активних членів.

Для того, щоб досягти цієї мети, ми виокремили наступні **завдання**:

- Окреслити контекст та передумови створення Київського слов'янського благодійного товариства;

- Розглянути організаційні основи товариства;

- Простежити основні напрямки діяльності.

В основі **методологічної бази** дослідження лежать кількісний та якісний контент аналіз, критичний аналіз джерел, принципи історизму та об'єктивності.

Хронологічними рамками дослідження є 1869 – 1917 рр. Ці дати вказують на час створення товариства в 1869 р. до його закриття в 1917р.

Джерельну базу дослідження складають звіти товариства, та його статут. Звіти укладалися секретарями товариства, друкувалися і направлялися до Міністерства внутрішніх справ. Оскільки товариство приймало благодійні внески від громадськості, то воно мусило звітувати про їх використання. Тому сумніватись в достовірності джерел немає підстав.

Хоча звіти повинні були бути річними, однак нам не вдалося зібрати їх повний комплект. У пошуку перебуває й фонд товариства. Втім, ми черпали інформацію з 21 звіту та непрямих его-документів, таких як щоденник О. Ф. Кістяківського. На нашу думку, цього достатньо аби мати повну картину про товариство та його діяльність, адже звіти досить інформативні та охоплюють основні напрямки його діяльності.

Історіографія включає низку праць, присвячених становленню слов'янофільського руху, створенню славістики в Росії та історію слов'янських благодійних комітетів. Першою роботою з історії Київського слов'янського благодійного товариства є нарис його секретаря Миколи Колмакова, написаний у 1894 році.² Нарис містить відомості про організацію товариства та його діяльність. Праця вийшла досить компліментарною, оскільки автор перебував під впливом панславістичних ідей та був активним членом товариства. Робота містить тексти звітів товариства та оминає багато деталей і особливості його функціонування. Нарис більше покликаний знайомити громадськість з діяльністю товариства, і не претендує на осмислення товариства як структури суспільства.

Серед праць, що стосувались слов'янських комітетів, ми послуговувались монографією радянського дослідника панславізму Сергія Нікітіна³, а також дисертацією російського дослідника Олексія Поповкіна⁴. Обидві праці дають вичерпну характеристику діяльності благодійних комітетів. Автори побіжно торкаються Київського товариства, акцентуючи увагу лише на створенні та перших етапах його діяльності. Однак, автори і не ставили собі за мету висвітлити Київське товариство. У їх дослідницькому фокусі перебували Московський та Петербурзький комітети.

Дослідники мають різні погляди на природу існування комітетів. Поповкін сумнівався в тому, наскільки ці організації були громадськими, адже вони залежали від держави. Він дійшов висновку, що ті такі були добровільними громадськими об'єднаннями.⁵ Для Нікітіна взаємодія комітетів з владою означала спроби держави впливати, направляти аби провадити власну політику впливу на балканських слов'ян за допомогою комітетів.

---

² Колмаков Н. Очерк деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 25 лет его существования 1869-1894. Киев : Тип. С.В. Кульженко, 1894. 127 с.

³ Никитин С.А. Славянские комитеты в России в 1858—1876 годах. М. : Изд—во МГУ, 1960. 360 с

⁴ Поповкин А. Славянские благотворительные общества в Москве и Санкт-Петербурге: 1858 - 1921 гг. Воронеж. 2013. 570 с.

⁵ Поповкин А. Славянские благотворительные общества в Москве и Санкт-Петербурге: 1858 - 1921 гг. Воронеж. 2013 С 129.

Також автор вважає, що комітети об'єднували консервативних та реакційних громадських діячів.⁶

Монографія дослідника громадських організацій та громадянського суспільства в Російській імперії Джозефа Бредлі становить орієнтир в дослідженні таких товариств. Дослідник вважає, що більшість наукових, освітніх та гуманітарних громадських організацій в Російській імперії другої половини ХІХ ст. мали взаємовигідні стосунки з вдалою.⁷

Крім того, нами були використані роботи провідної дослідниці історії становлення слов'янознавства в Росії Людмили Лаптевої. Авторка ґрунтовно описала та класифікувала етапи розвитку славістичних студій.

Структура роботи зумовлена її метою та складається зі вступу, двох розділів та висновків, а також додатків

---

⁶ Никитин С.А. Славянские комитеты в России в 1858—1876 годах. М. : Изд—во МГУ, 1960. С 36.

⁷ Бредли, Д. Общественные организации в царской России: наука, патриотизм и гражданское общество / Джозеф Бредли ; [пер. с англ. яз. М. Н. Карпец]. Москва : Новый хронограф, 2012. С. 437

Розділ 1. Організація Київського слов'янського благодійного товариства

Джозеф Бредлі, спираючись на концепцію Ю. Хабермаса, вважає, що в основі громадянського суспільства лежать незалежні добровільні асоціації, які здатні укласти статuti, формулювати задачі, самостійно вести справи, володіти та розпоряджатись власністю, приймати та обирати членів. Самостійність таких товариств, в умовах авторитарних режимів в Європі ХІХ ст., поняття відносне, адже вони постійно перебувають під пильним оком держави, яка може їх будь-коли закрити.⁸

Руси слов'янофільства та слов'янознавства в Російській імперії стали базою для добровільних громадських асоціацій, які допускала держава. Адже по-перше, ця сфера була легальною та навіть підтримуваною державою, по-друге, цими ідеями було охоплено значне число різночинців, дворян, підприємців, професури та чиновництва, які склали основу для формування громадських організацій і громадянського суспільства.

Спробуємо розглянути історію створення слов'янських комітетів та Київського слов'янського благодійного товариства (далі КСБТ). А саме товариство, як слов'янофільську громадську організацію, що діє в рамках російського громадянського суспільства, з'ясувати його структуру. Для цього необхідно виявити передумови та чинники створення КСБТ.

1.1. Суспільно-політична атмосфера в Російській імперії та передумови заснування

Російське суспільство впродовж ХІХ століття займалося створенням рецепції слов'янського світу, творенням міфів про слов'янську взаємність та ідей заступництва Росії перед слов'янами і протистояння германського та слов'янського світів. Як наслідок, сформувалась ідея месіанізму, віри в те, що місія Росії всіляко плекати слов'янство у власних кордонах та допомагати тим,

---

⁸ Бредлі Д. Общественные организации в царской России: наука, патриотизм и гражданское общество / Джозеф Бредлі ; [пер. с англ. яз. М. Н. Карпец]. Москва: Новый хронограф, 2012. С 7.

хто опинився під владою ворожих слов'янам імперій. Ідеолог неослов'янофільства та активний діяч слов'янських благодійних комітетів Микола Данилевський відзначав: що для кожного слов'янина, після Бога, найвище повинна стояти ідея слов'янства, що стоїть вище науки, вище свободи, вище просвітництва, вище всілякого людського блага, адже жодне з переліченого неможливе без духової політичної та народної самобутності і незалежності слов'ян.⁹

Запропонована Данилевським концепція культурно-історичних типів, до яких входили майбутній слов'янський тип та слов'янська цивілізація, була продуктом накопичення інтелектуальних розробок цілої низки вчених: славістів, етнографів, філософів, а також мандрівників та державних діячів. В цьому інтелектуальному середовищі відбулось творення певного дискурсу «слов'янського світу», який був притаманний російському суспільству в XIX ст. Дослідник Олексій Поповкін, зазначав що парадигма Данилевського, доповнена О.О. Кіреєвим стала ідеологічною доктриною Слов'янських благодійних товариств (далі СБТ) до 1917 р.¹⁰

На початку XIX ст. в інтелектуальному середовищі появиться ще й дискурс «балканізму», концепцію якого запропонувала М. Тодорова в роботі «Imagining the Balkans».¹¹ Однак в Росії він набув особливих рис не притаманних західному зразку «бланкізму». Російський «балканізм», розвивався в контексті Східного питання, та наповнювався ідеями слов'янської єдності та взаємності і уявлявся лише в рамках великої слов'янської ідеї.¹²

Концепція Данилевського не стала панівною в російському суспільстві і навіть в таборі поборників слов'янства, різних груп: слов'янофілів,

---

⁹ Данилевский Н.Я. Россия и Европа. М.: Книга, 1991. С 127.

¹⁰ Поповкин А. Славянские благотворительные общества в М. и П. 1858 - 1921 гг. С 511.

¹¹ Todorova M. *Imagining the Balkans* / Maria Todorova. Oxford : Oxford University Press, 2009. 273 p.

¹² Сеніна Л. Порыв был вполне искренний и сознательный...». Особенности российского балканизма эпохи Восточного вопроса. *Російська імперія у XIX – на початку XX ст. Влада і суспільство: механізми взаємодії*: збірник наукових статей ред. О.Стрілюк, О. Приходьон. Чернігів., 2014. – С 487.

панславистів, неослов'янофілів та інших. Взагалі досить складно виділити єдиний рух прихильників слов'янської ідеї, ще важче встановити чітку, єдину ідеологію. Але безсумнівно ідеї слов'янської взаємності користувались популярністю в російському суспільстві, і за твердженнями Георгія Касьянова панславистичний рух прийшов до свого піку — радикальної ірраціональної стадії перед Першою світовою війною.¹³

Частина вчених слов'янознавців взагалі не була симпатиками політичних проектів, пов'язаних з ідеями об'єднання слов'ян, слов'янської взаємності, часто вони взагалі нарікали на те, що такі романтичні почуття до слов'янства заважають розвитку науки про слов'ян. Деякі, займали навіть антислов'янофільські позиції. Такою нелюбов'ю до діяльності слов'янофілів, за твердженнями Людмили Лаптевої, відзначився вчений О. О. Котляревський, який критикував їх за антинауковість. Котляревський розкритикував Слов'янський з'їзд в Москві у 1867 році, який вважався підсумком слов'янської ідеї і великим поштовхом до відкриття слов'янами Росії. Професор Університету Св. Володимира в Києві та один з головних діячів КСБТ назвав з'їзд «проявлением российской дури», а організаторів «коноводами славянской суматохи».¹⁴ Саме тому важливо розрізняти поняття слов'янофільства, як політичних уподобань, та слов'янознавства, як наукової дисципліни.

Слов'янофільство, як ідеологічна течія в Російській імперії, за періодизацією історика-славіста Миколи Цимбаєва, сформувалась за чотири етапи. Автор приймає також поділ слов'янофільства на раннє і пізнє. Перший етап, почався з 1839 р., в 40-х роках формувались історико-філософська концепція, обговорювались системні питання кріпосництва та ідея «виховання суспільства». У 1843-1844 рр. склався гурток, до якого входили: О. С. Хомяков, І. В. Кірієвський, Д. О. Валуєв, К. С. Аксаков. Виношувалась

---

¹³ Касьянов, Г. В. Теорії нації та націоналізму. Київ: Либідь, 1999. С. 215.

¹⁴ Цит. за: Лаптева Л.П. История славяноведения в России в XIX веке / Л.П. Лаптева. М.: Индик, 2005. С 508.

концепція протиставлення Росії Заходу. Другий етап, з 1848 по 1855 рр. ознаменувався створення Аксаковим вчення «о земле и государстве». Слов'янофіли знаходились в опозиції до режиму Миколи I, зокрема через не скасування кріпосництва. Третій етап тривав з 1855 по 1861 рік та виділявся виданням журналу «Русская Беседа» та газети «Молва», активною пропагандою ідей слов'янської єдності та завоюванням на свою сторону суспільної думки. Четвертий етап – 1861-1875рр. – характеризувався спробами оновлення ідеології, експериментами з політичними концепціями, розпадом гуртка та занепадом руху в середині 1870 -х.

Окрім періодизації Цимбаєва існує періодизація Сергія Дмитрієва на:(1839-1857 рр.), коли напрацьовувалась теоретична складова; (1858-1864 рр.), коли здійснювалося практичне її втілення; (1865-1880 рр.) – час згасання і розпаду¹⁵.

Щодо розвитку слов'янознавства в Росії, то дослідниця Людмила Лаптева зауважує, що центри слов'янознавства формувались навколо університетів: Петербурзького, Московського, Університету Св. Володимира, та менш яскраво проявились в Казанському, Варшавському Новоросійському та Харківському університетах. Дослідниця запропонувала власну періодизацію розвитку слов'янознавства. Перший етап тривав з другої половини XVIII до першої третини XIX ст. і характеризувався накопиченням знань і впливом західної науки, передусім німецької, чеської та польської. Для нього характерно накопичення джерел, дослідження мов, мандрівки в слов'янські країни та університети Німеччини. Саме в цей час формувались та сприймалися концепти слов'янської взаємності, месіанізму, ідея заступництва Росії, які починали вливати на науку.

Другий етап тривав з 40-х до 60-х рр. XIX ст. і характеризувався створенням власної концепції розвитку слов'янського світу, формуванням ідей слов'янофільства, які призвели до компліментарного написання історії

---

¹⁵ Цимбаев Н. И. Славянофильство (из истории русской общественно-политической мысли XIX века).— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. С. 86.

слов'янства. Вони були замінені на більш об'єктивні методи дослідження у 80-х роках. На третьому етапі, з 60-х рр. до кінця XIX ст. російська історіографія досягла свого розквіту, отримала власну історіографічну та методологічну школу, виховала цілу плеяду відомих вчених славістів серед яких: О. Ф. Гильфердінг, В. І. Ламанський, О.М. Пипін, Н. О. Попов та інші. Серед них діячі КСБТ: О. О. Котляревський Т. Д. Флорінський, Н. П. Задерацький, А. І. Степович.¹⁶

Відтак можна вважати, що створення слов'янських благодійних комітетів, згодом перетворених на окремі самоврядні товариства, було закономірним етапом розвитку славістичних студій та ідеології слов'янофільства. Становлення перших комітетів в Москві (1858 р.), Петербурзі (1868 р.) та Києві (1869 р.) припало на етап активної пропаганди та розповсюдження слов'янофільських ідей, а також становлення власної історіографічної та методологічної бази російського слов'янознавства з розгалуженою системою гуртків в університетах Російської імперії.

Отже, ідеологічна та наукова бази на початок етапу активного творення комітетів вже були готові. Їх поява була спробою оформити слов'янський рух в системний громадський рух. Адже політичне поле перебувало під контролем держави і для активної частини підданих, охоплених слов'янською ідеєю, залишалась єдина можлива форма організації – громадський рух. І хоча громадські організації контролювалися все ж легальний рух дозволяв впроваджувати власні ідеологічні, наукові, благодійні, а часом і політичні цілі. Оскільки такі товариства були створені у двох російських столицях, то в університетському Києві, також знайшлися охочі до його заснування.

Материнською для КСБТ організацією, став Слов'янський благодійний комітет в Москві, створений в 1858 р. Йому передували дві важливі події: заснування 2 грудня 1854 року Одеського болгарського настоятельства, та збір благодійних коштів у Петербурзі на користь слов'янських храмів та шкіл.

---

¹⁶ Лаптева Л.П. История славяноведения в России в XIX веке / Л.П. Лаптева. М.: Индрик, 2005. С. 828

Дослідник Сергій Нікітін наголошує, що створення Одеського настоятельства було однією з головних передумов створення Слов'янських благодійних комітетів. До того ж, автор досліджує питання зносин впливових болгар, членів організації Найдена Герова та Миколи Плазунова з слов'янофільськими та урядовими колами Росії. Геров листувався з Погодіним, Аксаковим та директором Азійського департаменту Є. П. Ковалевським.¹⁷ Фактично Геров створив соціальну мережу і лобіював інтереси болгарського національного руху та прихильників ідеї відмежування від грецького впливу в болгарських храмах. Для болгарського руху та церкви це питання було болючим, адже засилля так званих греків-фанаріотів, тормозило національно-культурне та духовне його виокремлення.¹⁸

Основним в діяльності Болгарського настоятельства було «поддержание в болгарях православия», шляхом дотацій та закупівлі церковного начиння і книг. Крім того, Настоятельство відзначилось допомогою переселенцям.¹⁹ Організація отримала підтримку не тільки одеських болгар і слов'янофілів, 1858 року воно було офіційно схвалене і отримало підтримку держави.

Іншою предтечою Слов'янського благодійного комітету був гурток слов'янофілів, до якого увійшли жінки з найближчого оточення імператриці Марії Олександрівни. Дослідник Поповкін вважає, що саме він вплинув на зародження слов'янського благодійного руху.²⁰

Ініціативна група «Петербуржских благотетельниц» отримала дозвіл від Олександра II на організацію збору коштів для слов'янських церков на Балканах. До неї входили: А.Д. Блудова, Т.В. Васильчикова та Н.Д. Протасова. Ініціатива була підтримана міністром іноземних справ князем О. М. Горчаковим, який вбачав в цьому можливість зберегти імперії свою

---

¹⁷ Никитин С.А. Славянские комитеты в России в 1858—1876 годах. С 19.

¹⁸ Там само. С. 9.

¹⁹ Поповкин А. Славянские благотворительные общества в М. и П. 1858 - 1921 гг. С. 149.

²⁰ Там само. С. 53.

присутність на Балканах.²¹ З тих же ж міркувань вона була підтримана Азійським департаментом відомства Горчакова.

Вищі органи влади зацікавилися цим громадським рухом. Обидва дослідники Слов'янських благодійних комітетів, Поповкін та Нікітін вважають, що цьому сприяли зовнішньополітичні події. Держава зазнала поразки у Східній (Кримській) війні 1853-1856 років, і відтак умови Паризького мирного договору 1856 року обмежували можливості держави впливати на балканських слов'ян. Натомість трактат не забороняв провадити громадську діяльність. Слов'янофіли вже мали досвід матеріальної допомоги слов'янам за кордоном, і прагнули створити інституцію, яка б займалась цим системно. До того ж, це дозволяло поширити свій ідеологічний вплив та діяльність на Балкани та на Захід.²²

Поповкін вважає, що на 1857-1858 роки інтереси слов'янофілів та влади збіглися, і за допомогою впливових царедворців вдалось пролобіювати створення СБК.²³

У 1858 році за ініціативи московських чиновників, діячів науки та просвітництва (31 особа) був створений Московський слов'янський благодійний комітет. Вони звернулись до Горчакова з проханням схвалити його статут.²⁴ Головою комітету був обраний попечитель Московського навчального округу О. М. Бахметев, а в числі учасників комітету перебувало понад 40% професорів, серед яких: М. П. Погодін, Ф. І. Іноземцев, О. М. Бодянский, М. А. Максимович.²⁵ Серед учасників була велика група слов'янофілів: А. С. Хомяков, С. Т. Аксаков, Ю. Ф. Самарін. Серед інших до складу комітету увійшов публіцист М.Н. Катков, археолог О. С. Уваров та інші.

---

²¹ Там само. С 48.

²² Поповкин А. Славянские благотворительные общества в М. и П. 1858 - 1921 гг. С 50.

²³ Там само. С 57.

²⁴ Н. А. Попов. Краткий отчет о десятилетней деятельности (1858—1868) Славянского благотворительного комитета в Москве. М.: Университетская типография, 1868. С 1.

²⁵ Никитин С.А. Славянские комитеты в России в 1858—1876 годах. С. 42

Як відзначає Нікітін, склад комітету був досить різним, адже до нього належали і слов'янофіли, і західники, і ліберали, і консерватори, а також особи, котрі не сповідували жодних переконань.²⁶

Комітет повинен був діяти разом з Настоятельством та «петербуржскими благотворительницами». Метою новоствореного комітету було визначено допомога болгарській церкві та просвітницькому руху шляхом: 1) збору та доставки грошей, купівлі книг для шкіл для Болгарського товариства народної писемності в Константинополі; 2) збору церковного начиння та книжок для підтримки православ'я; 3) допомогою слов'янам, які прибувають в Москву для навчання.²⁷

З 1859 імператорська сім'я отримувала відомості про діяльність Комітету, в 1868 імператриця Марія Олександрівна читала звіти Комітету.²⁸ Поповкін виокремлює важливу роль Погодіна у становленні комітетів, зокрема його зв'язки. Також він проводив засідання Петербурзького комітету взимку 1868-1869 рр.²⁹

Значної фінансової підтримки з боку держави комітет не отримував, натомість було гарантовано пільги для поштових пересилок книг та майна. Основні кошти внесла група слов'янофілів: Кошелєв, Бахметєв, Хомяков, Катков, Самарін. Товариство відразу зіштовхнулось з проблемами фінансування, і не змогло вчасно надавати допомогу слов'янам, яких прийняло на забезпечення.³⁰ На 1862 р. урядова субсидія становила 20% з загальних статків товариства, 40% – приносили газети, 20% членські внески.³¹

Комітет все ж-таки був проектом знизу і лише пасивно підтримувався державою, яка намагалась використати активну громадськість для вирішення своїх питань. Державна дотація та увага монаршої родини суттєво не

---

²⁶ Там само. С 40

²⁷ Н. А. Попов. Краткий отчет о десятилетней деятельности (1858—1868) Славянского благотворительного комитета в Москве. С 2.

²⁸ Поповкин А. Славянские благотворительные общества в М. и П. 1858 - 1921 гг. С. 85

²⁹ Там само. С. 72

³⁰ Никитин С.А. Славянские комитеты в России в 1858—1876 годах. С 41.

³¹ Там само. С 44.

вирішували нічого, грошей все одно не вистачало. Комітетам необхідно було вирішувати фінансові питання, вести пропаганду своїх ідей, займатися пошуком нових прихильників та учасників.

Важливою подією для комітетів став Слов'янській з'їзд 1867 року та Етнографічна виставка в Москві. До організації з'їзду долучились комітети та особисто Погодін. У спогадах сучасники високо його оцінювали.

В 1868 році було створено Петербурзьке відділення Московського слов'янського комітету, до якого увійшли відомі слов'янофіли: О. В. Фрейганг, професор В. І. Ламанский, О. Ф. Гільфердинг. Крім того, до нього долучились: полковник генерального штабу М. Ф. Міркович, видавець «Голосу» А. О. Краєвський, генерали М. Г. Черняєв та С. О. Хрульов, болгарин С. Н. Плазунов. Головою комітету був обраний вчений славист О. Ф. Гільфердинг. Комітет прагнув 1) допомагати слов'янським церквам та школам, літературним товариствам за кордоном; 2) допомагати приїжджим на навчання слов'янам; 3) Допомагати у зближенні російського суспільства та слов'ян.³²

В 1870 р. був створений Одеський комітет. В 1877 р. всі слов'янські комітети були перетворені на товариства та отримали власні статuti. Московське товариство було закрито 22 червня 1878 р., через промову Аксакова з критикою рішення Берлінського конгресу. Її надрукували в чеських газетах, після чого автора вислали з Москви.³³ Інші товариства діяли до революційних подій в Росії у 1917 р..

1.2. Створення та структура

Якщо в імперських центрах для комітетів були створені певні умови, то далі від них доводилося з'ясовувати багато питань самостійно. Активне творення громадських організацій на теренах України, зокрема у Києві, почало відбуватись внаслідок Олександрівських реформ 1860-1870-х рр.

---

³² Никитин С.А. Славянские комитеты в России в 1858—1876 годах.. С 78.

³³ Поповкин А. Славянские благотворительные общества в М. и П. 1858 - 1921 гг. С 275

Статут 1863 р. надав університетам значну автономію, що відобразилось на активності громадської діяльності професури. Розвиток ринкових відносин та послаблення контролю держави призвели до вибуху громадського життя. Створювалися громадські організації благодійного, наукового, освітнього, фінансового, культурно-розважального характеру та просто клуби за інтересами.³⁴ Паралельно з КСБТ в Києві на науковій ниві діяло Історичне товариство Нестора-літописця та історичне товариство при Київській духовній академії. Створювалися також освітні організації, серед яких Київське товариство грамотності, Просвіти та інші.

Поштовхом для створення відділення комітету у Києві послужила записка попечителя Київського навчального округу А. П. Ширинського-Шахматова, який рекомендував іншим попечителям створити комітети для допомоги слов'янам. Нікітін наголошує на ключовій ролі професора Університету Св. Володимира В. А. Більбасова у створенні комітету в Києві. На його переконання, саме він лобював створення комітету в генерал-губернатора князя Дондукова-Корсакова. Після чого, Більбасов звернувся до митрополита, аби залучити духівництво. Нікітін впевнений, що він набирав учасників майбутнього товариства заради кількості, незважаючи на їх переконання.³⁵

Першого жовтня 1869 р. відбулися збори, на яких було проголошено про бажання створити відділення Московського слов'янського комітету в Києві. На зборах був присутній Погодін, який виголосив промову про важливість розповсюдження російської мови серед слов'ян, та виокремив особливий напрямок діяльності Київського комітету – Галичина та Угорщина. Через Погодіна було передано звернення в Московський комітет, аби той рекомендував Горчакову підтримати створення відділення у Києві.³⁶

---

³⁴ Шандра В. С. Українські суспільні інститути у взаєминах із російським самодержавством / Шандра В. С. // Український історичний журнал. 2010. № 4. С. 78.

³⁵ Никитин С.А. Славянские комитеты в России в 1858—1876 годах. С 49

³⁶ Бильбасов В.А. Краткий отчет о деятельности Киевского Отдела Славянского благотворительного Комитета за 1870 год. Киев : Тип. М.П. Фрица, 1871. С 12.

Комітет було засновано під назвою «Киевский отдел Московского славянского благотворительного комитета» 21 грудня 1869 р. на зібранні, яке відбулося у приміщенні Фундуклеївської жіночої гімназії. На засіданні були присутні: київський губернатор М. К. Катаназі, попечитель навчального округу П. А. Антонович, ректор КДА Філарет, ректор Університеті Св. Володимира Матвеев, М. В. Юзефович та М. П. Задерацький.³⁷

Головою комітету був обраний єпископ Чигиринський Порфирій, секретарем – Більбасов, товаришем голови – М. В. Юзефович, скарбником – І. А. Лінніченко. Пізніше Більбасов перевівся до Петербургу і його місце посів М. М. Колмаков.³⁸ Згідно звітів товариства, місце голів за весь час існування займали: П.П. Демидов, князь Сан-Дonato (1873); професор славист О. О. Котляревський (1873-1875); публіцист М.О. Рігельман (1875-1888 р) професор математики І. І. Рахманінов (1888-1896) професор славист Т. Д. Флорінський (1896-1917).

28 травня 1877 року комітет був переформатований на «Киевское славянское благотворительное общество». Товариство отримало статут, який був схвалений 23 травня 1877 року міністром внутрішніх справ, генерал-ад'ютантом Тимашевим. У статуті визначено: мета діяльності, повноваження, склад товариства, порядок сплати внесків, органи управління, їх права та обов'язки.³⁹

Мета товариства полягала в: 1) допомозі слов'янам в Галичині та Угорщині; 2) сприянні вихованню і освіті слов'ян в університетах та середніх навчальних закладах Росії; 3) піклуванні про розповсюдження російської мови, шляхом висилання книг, допомагати місцевим школам; 4) висилати богослужбові книги, ікони, ризи та інше начиння в бідні церкви та книги в

---

³⁷ Колмаков Н. Очерк деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 25 лет его существования 1869-1894. Киев : Тип. С.В. Кульженко, 1894. С 12.С. 13.

³⁸ Там же. С.14

³⁹ Устав Киевского Славянского Благотворительного Общества. – Киев : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1890. 12с.

народні школи; 5) допомагати Московському комітету в підтримці літературних проєктів, які матимуть значення для слов'ян.⁴⁰

Спершу товариство зосередилось на допомозі слов'янам Галичини, Буковини та Угорщини. Активно відправлялись книжки в ці краї. Так, в 1870 р. товариством було надіслано в Галичину 851 книжка, переважно підручники та посібники з російської історії та словесності.⁴¹ В 1871 р. відправка збільшилася до 1650 примірників.⁴² Відправлялись богослужбові книги та церковне начиння. У 1870 було відіслано богослужбові книги для Боснійської церкви, яке товариство отримало від Києво-Печерської Лаври.⁴³ 1872 р. товариство отримало образи св. Олександра та ризи від отця Вишинського і негайно переправило їх за кордон.⁴⁴

В Києві у 1870 р. на утриманні товариства перебував галичанин Іван Соневицький, який отримував 20 рублів стипендії та готувався до вступу в Колегію Пала Галагана, пізніше в університет.⁴⁵ В 1871 галичани Ястряб та Гетманчук, Шумський, серб Богодулович та Ліпава з Герцоговини перебували на навчанні в Левашевському пансіоні та утримувались товариством. Галичани Сосневський та Шумський з подачі товариства готувались до навчання в університеті.⁴⁶

Статут 1877 р. доповнив діяльність товариства, яка тепер зосереджувалася більше на благодійництві, ніж на розповсюдженні російської мови. Ідея розповсюдження російської мови серед слов'ян, яка повинна була стати об'єднувачим чинником, вже не декларувалась. Це пов'язано з спротивом Австро-Угорської монархії, яка вважала комітети агентами російського

---

⁴⁰ Колмаков Н. Очерк деятельности КСБО. С 30.

⁴¹ Бильбасов В.А. Краткий отчет о деятельности Киевского Отдела Славянского благотворительного Комитета за 1870 год. Киев : Тип. М.П. Фрица, 1871. С 19.

⁴² Колмаков Н. Отчет о деятельности Киевского Отдела Высочайше утвержденного славянского благотворительного Комитета за 1871 год. Киев: Тип. М.П. Фрица, 1872. С 9.

⁴³ Бильбасов В.А. Краткий отчет о деятельности Киевского Отдела Славянского благотворительного Комитета за 1870 год. Киев : Тип. М.П. Фрица, 1871. С 19.

⁴⁴ Там само. С 5.

⁴⁵ Там само. С 18

⁴⁶ Колмаков Н. Отчет о деятельности Киевского Отдела Высочайше утвержденного славянского благотворительного Комитета за 1871 год. Киев: Тип. М.П. Фрица, 1872. С 6.

впливу. У звітах постійно відзначалося про спроби запобігти діяльності комітету, як от: «некоторые галичане не посылают нам книг, ибо всякая посылка навлекает на них множество неприятностей».⁴⁷

На відміну від цілей 1869 р. у 1877 р. товариство збільшило акцент на науковій діяльності, оскільки товариство отримало право видавати книги та посібники по слов'янознавству, а також право зносин з іншими слов'янськими літературними та науковими товариствами.⁴⁸

Отже, бачимо, що мета товариства дещо змінилась. Також воно відмовлялося від концентрації на Галичині та Угорщині, а зосереджувалося на західних і балканських слов'янах. З'явився пункт про допомогу слов'янам, які потерпають від стихійних лих та воєн, що було зумовлено початком російсько-турецької війни 1877-1878 рр.

Поповкін зауважує, що з літа 1875 по весну 1878 року слов'янські комітети переключились на допомогу біженцям у вигляді грошових переказів, книжок, продуктів, ліків церковного начиння. Крім того, комітети брали участь в формуванні збройних загонів.⁴⁹ Але відомостей про відправку зброї чи товарів військового призначення саме Київським товариством ми не знайшли, натомість в 1878 була відправлена гуманітарна допомога речами.

Згідно дев'ятого параграфу статуту, керівництво товариством здійснювалося загальним зібранням і Радою товариства. В загальне зібрання входили всі дійсні члени, що прибули на збори, про які заздалегідь сповіщалося в газетах.⁵⁰ Зокрема в «Киевлянині» В. Я Шульгіна, активного учасника товариства.

Рада товариства повинна була: 1) організувати діяльність, забезпечувати її коштами, 2) складати річні звіти та проводити ревізії, 3)

---

⁴⁷ Отчет Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1878 год : Заявление председателя и протокол заседания 18 марта 1879 г. Киев: 1879. С 5.

⁴⁸ Устав Киевского Славянского Благотворительного Общества. – Киев : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1890. С. 1

⁴⁹ Поповкин А. Славянские благотворительные общества в М. и П. 1858 - 1921 гг. С 231.

⁵⁰ Устав КСБО . С 7.

розглядати пропозиції та виносити питання на обговорення; 4) керувати організацією публічних заходів.

Рада складалася з дванадцяти осіб, з числа дійсних членів товариства, що обиралися на загальних зборах на три роки. А також учасників товариства обраних на посади: голови, двох товаришів голови скарбника, секретаря, помічника секретаря, бібліотекара.⁵¹

Київське товариство, як і Московське, перебувало в тісних стосунках з адміністрацією, і святішим Синодом, а також міністерствами: освіти, внутрішніх справ та азійським департаментом Міністерства іноземних справ. В списках товариства можна зауважити вище чиновництво Південно-Західного краю, зокрема київських генерал-губернаторів М. І. Дагомирова, та О. М. Дондукова-Корсакова.⁵²

Товариство перебувало у відомстві Міністерства внутрішніх справ. Держава накладала низку обмежень на товариство, а саме: 1) іноземні стосунки товариства здійснювались через посередництво Міністерства внутрішніх справ, через Азійський департамент Міністерства іноземних справ (далі МВС); 2) Зносини товариства з асоціаціями в середині імперії відбуваються з дозволу місцевих губернаторів;⁵³ 3) Голова товариства та його товариші вступали на посаду лише з дозволу міністра внутрішніх справ 4) У випадку вибуття посадових осіб і призначення нових, до обрання, товариство повинно було повідомити МВС, а тимчасовий голова схвалювався міністром; 5) Звіти товариства про річну діяльність, з вказанням всіх статків та витрат передавались в МВС;⁵⁴ 6) Інформація про закриття товариства повинна була доводитись до МВС.⁵⁵

Отже, діяльність товариства регулювалась і контролювалась державою. Держава отримувала відомості про всі дії товариства, отримання коштів, їх

---

⁵¹ Устав КСБО С. 10.

⁵² Бильбасов В.А. Краткий отчет о деятельности Киевского Отдела Славянского благотворительного Комитета за 1870 год. Киев : Тип. М.П. Фрица, 1871. С 22.

⁵³ Устав КСБО . С. 5.

⁵⁴ Там само. С. 11.

⁵⁵ Там само. С. 12.

використання та цільового призначення. Товариство неодноразово у звітах декларувало свою аполітичність: «Решение политических вопросов между славянами даже теоретическое, по нашему мнению, не должно входить в деятельность славянских обществ».⁵⁶ Така позиція товариства стосувалась як зовнішніх зносин, так і політичного поля в середині імперії.

З іншого боку, можна відзначити, що товариство також могло використовувати державні інституції, а саме Міністерство закордонних справ та російських консулів. Вони були гарантією безпечної передачі коштів та майна, полегшували їх транспортування. Натомість держава могла бути спокійною, щодо того з ким контактують товариства. Товариство використовувало консулів для з'ясування ситуації на місцях та для встановлення контактів. У 1871 р. Київське товариство через російського консула в Буковині Д. А. Кіра-Динжана встановило зносини з місцевим товариством «Русская Беседа» та направило йому 300 рублів. Після чого товариство отримало лист з сердечними подяками.⁵⁷ В тому ж році через консула було передано в угорське містечко Унгвар 305 рублів на будівництво народного дому товариством св. Василя.⁵⁸

Хоча товариство обмежувалось у зовнішніх зносинах статутом, воно могло взаємодіяти з слов'янськими громадськими організаціями за кордоном, і навіть з болгарськими державними інституціями. За посередництва згаданого вище Одеського болгарського Настоятельства товариство в 1879 р. передало в Болгарське міністерство народної освіти в Софію 500 рублів та 10 книжок.⁵⁹

---

⁵⁶ Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1886 год. – Киев : Тип. И.Н. Кушнерева и К., 1887. С 8

⁵⁷ Колмаков Н. Отчет о деятельности Киевского Отдела Высочайше утвержденного славянского благотворительного Комитета за 1871 год. Киев: Тип. М.П. Фрица, 1872. С 9.

⁵⁸ Там само. С 10.

⁵⁹ Отчет Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1879 год. Киев: Тип. Г Розенталя., 1880. С 2.

Згідно статуту, при товаристві міг функціонувати Дамський відділ, який очолював голова та його помічниця. Крім того, відділення мало власну посаду секретаря та скарбничого.⁶⁰

З самого початку заснування до КСБТ увійшла дружина київського генерал-губернатора кн. Дондукова-Корсукова, яка була членом Ради товариства, а число жінок в товаристві на час створення становило 7 осіб комітету.⁶¹

Реально «Дамский отдел» почав існувати з 70-х років, з часом він почав оформлюватись в автономну структуру. З 1877 р. в товаристві існував «Дамский кружок», а в 1889 році жіноча частина комітету створила в Дамське відділення.⁶² В Московському комітеті Дамське відділення було створено раніше, в 1870 р.⁶³ На 1894 рік з 292 дійсних членів КСБТ жінок нараховувалась 57 особа, тобто 19,5% від загального числа.⁶⁴

***

КСБТ було самоврядною громадською асоціацією, ініціатива створення якої прийшла з Москви. У Києві йому вдалось прижитись та перетворитись на окреме товариство, яке пережило свою материнську організацію — Московський слов'янський благодійний комітет.

В товариство мало систему органів, обов'язки яких були чітко визначені уставом. При товаристві оформився дамський комітет, який був передбачений статутом, але до 1889 р. існував неформально. Тоді як в інших товариствах дамські відділи засновувалися раніше.

КСБТ підлаштовувалось під зовнішні виклики та змінювало мету своєї діяльності. Після отримання статуту відбулась переорієнтація діяльності з

---

⁶⁰ Устав КСБО С. 10.

⁶¹ Бильбасов В.А. Краткий отчет о деятельности Киевского Отдела Славянского благотворительного Комитета за 1870 год. Киев : Тип. М.П. Фрица, 1871. С 1.

⁶² Н. Колмаков Очерк деятельности Киевского Славянского благотворительного общества за 25 лет его существования. 1869—1894. Киев, 1894. — С. 88.

⁶³ Поповкин А. Славянские благотворительные общества в М. и П. 1858 - 1921 гг С 220.

⁶⁴ Там само С. — С. 118.

Галичини та Буковини на балканський напрям та західних слов'ян. Також змінились пріоритети в діяльності.

Відносини товариства з адміністрацією також були неоднозначні і варіювались від формальної та фінансової підтримки до участі в них чиновників. Через них держава контролювала діяльність товариства, їх присутність додавала йому авторитету та сприяла міжнародним зв'язкам. Влада не допускала політичної активності товариств, і продемонструвала свою принциповість закриттям Московського товариства. Тому КСБТ декілька разів декларувало свою аполітичність.

Розділ 2. Члени товариства та основні напрямки його діяльності

2.1 Члени товариства

Київське слов'янське благодійне товариство об'єднало значне число міської інтелігенції, яку можна назвати не тільки першими громадянами міста, а й особами загальноімперського масштабу. Серед членів товариства був міністр фінансів Російської імперії та професор Університету Св. Володимира М. Х. Бунге.

Згідно статуту, товариство практикувало поділ членів: на почесних, дійсних та членів-кореспондентів. Почесними визнавались особи, які мали особливі заслуги перед товариством. Дійсними могли бути ті, які сплачують членський внесок не менше 10 руб. в рік, та схвалені загальними зборами. Членами-кореспондентами були ті особи, які не вносили обов'язкового внеску, але своїми діями, благодійними та науковими допомагали товариству.⁶⁵

Хоча товариство було зосереджене у Києві, його члени та співчуваючі його діяльності перебували у всьому Південно-Західному краї та за його межами. Комітет в 1869 році мав 177 членів з 8 губерній: Київській (110), Подільській (29), Волинській (6), Полтавській (22), Чернігівській (6), Херсонській (2), Петербурзькій (1), Люблінській (1). Учасники жили як у великих губернських центрах, так і в повітових містечках: Ніжин, Умань Прилуки, Балта, Кам'янець-Подільський, Житомир.⁶⁶

За твердженнями Олексія Поповкіна чисельність членів комітетів не була сталою і варіювалась залежно від кон'юнктури та інтересу суспільства до слов'янофільства та подій на Балканах.⁶⁷

Якщо поглянути на динаміку чисельності дійсних членів (див. Додаток 1), то можна виявити, що товариство пережило кілька етапів: активне

---

⁶⁵ Устав КСБО С 5.

⁶⁶ Бильбасов В.А. Краткий отчет о деятельности Киевского Отдела Славянского благотворительного Комитета за 1870 год. Киев : Тип. М.П. Фрица, 1871. С 1

⁶⁷ Поповкин А. Славянские благотворительные общества в М. и П. С 155.

збільшення з 1869 по 1873 рр.; спад – у 1878 по 1887 рр.; зростання з 1889 по 1893 рр.; поступове зменшення до 1910-х років.

Сергій Нікітін оцінює чисельність московського, петербурзького, київського та одеського комітетів на 70-ті роки в 2000 осіб.⁶⁸ Якщо взяти середню цифру для КСБТ в 70-х роках, а це, приблизно 250 осіб, то виявиться, що на Київський комітет припадало 25% від всього числа членів СБТ.

Зменшення чисельності членів КСБТ в 1878 р. пов'язане із закінченням Східної кризи, та втратою інтересу суспільства до слов'янофільських ідей. Різке зростання чисельності товариства в 1889 р. було викликане участю товариства в організації в 1888 р. святкування 900 років хрещення Русі в Києві. На цю подію до Києва прибули до сотні гостей з слов'янських земель. Товариство виклопотало у керівництва Південно-Західної залізниці безкоштовний проїзд для учасників свята, а також брало участь в організації урочистостей. КСБТ видало для безкоштовного розповсюдження 1000 примірників «Жизнеописания св. Князя Владимира» проф. Малишевського.⁶⁹ Крім того, КСБТ підготувало буклет з кольоровою літографією св. Володимира, а єпархії закупили сотні тисяч примірників буклету. Як відзначає дослідниця Гезер Колман, влада намагалась використати святкування в своїх міфотворчих цілях творення “всеросійської”, східнослов'янської національності. Натомість духовенство, особі обер-прокурору Синоду К. П. Победоносцева намагалось не допустити панславістських спалахів на святкуванні.⁷⁰

Бачимо суттєве зростання числа дійсних членів, майже в 10 разів, а отже участь товариства у святкуванні 900 років хрещення Русі стало успішною «піар акцією». Фактично це стало рятівною подією для КСБТ, адже у 1887 році число дійсних членів товариства, які сплатили членський внесок,

---

⁶⁸ Никитин С.А. Славянские комитеты в России в 1858—1876 годах. С 58.

⁶⁹ Баженов И. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1888 год: Тип.И.Н. Кушнерев и К., в Москве. Киевское отделение, 1890. С 11.

⁷⁰ Колман. Г. З Києва по всій Росії: 900-річчя хрещення Русі і творення національного Святого на окраїнах імперії. URL: <https://uamoderna.com/md/coleman-christianization-of-rus> (дата звернення: 12.06.2022).

становила лише 23 особи, тому існувала загроза закриття товариства. Вже в 1889 р. членські внески внесли 228 осіб.

Інтерес суспільства до товариства на початку 20 ст. був зумовлений нестабільною ситуацією на Балканах, кризою в Македонії та Балканськими війнами. В тій же Македонії у 1890-х -1900-х роках відбувалися сутички між представниками: османської адміністрації, учасниками сербського, болгарського, грецького, румунського та албанського національних рухів.⁷¹ Нестабільність на Балканах породжувала новий потік біженців, на що звертало увагу російське суспільство, яке кероване гуманними переконаннями та ідеями слов'янської взаємності, намагалось допомогти. Тому діяльність товариств залишалась актуальною.

КСБТ об'єднувало в своїх рядах викладацький склад декількох інституцій: Університету Св. Володимира в Києві, Київської духовної академії, київського чиновництва та діячів церкви.

Церковних службовців у товаристві завжди було багато. В 1869 році нараховувалось 20 духовних осіб.⁷² На 1894 р. згідно з списком дійсних членів, їх було 14. Серед них настоятелі київських монастирів: ігуменя Флорівського монастиря, архімандрит Видубицького монастиря, архімандрит-намісник Києво-Печерської лаври. Крім того, єпископи: Уманський, Чигиринський, Полтавський, Тамбовський, Канівський а також ректор Київської духовної семінарії.⁷³ За звітами товариства церковників було постійно значне число, яке становило в середньому близько 15-20% від загального числа членів.

Членами товариства були також 15 осіб з високими дворянськими званнями: граф (Л. А. Милорадович, П. И. Капніст), барон (Анна Адольфовна Унгерн-Штернберг, И. М. Шодуар), князь (А. В. Репнін). Почесними членами

---

⁷¹ Киняпина Н.С. Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII - начало XX вв. М: Наука, 1978. С 284.

⁷² Бильбасов В.А. Краткий отчет о деятельности Киевского Отдела Славянского благотворительного Комитета за 1870 год. Киев : Тип. М.П. Фрица, 1871. С. 2

⁷³ Колмаков Н. Очерк деятельности КСБТ. С. 118

стали: князь Микола Черногорський, король Олександр Сербський, митрополити Київський і Галицький, Сербський, Черногорський.⁷⁴

Корпорація професорів Університету Св. Володимира займала керівні посади в товаристві, чотири з шести голів були професорами. Більше половини посад обіймали викладачі, також вони займали посади скарбника та секретаря, крім того брали участь у діяльності видавничої комісії. Серед найактивніших професорів виділяються: О. О. Котляревський, Т. Д. Флоринський, А. І. Степович, Н. П. Задерацький. Крім славистів в товаристві брали участь: хімік Є. Ф. Гарнич-Гарницький, математик, ректор Університету св. Володимира І. І. Рахманінов.

Голова товариства О. О. Котляревський був одним з провідних славистів Університету Св. Володимира, автором багатьох наукових публікацій та знавцем слов'янських мов. Його наукові зацікавлення сягали давньослов'янського періоду, історії поморських та балтійських слов'ян. На його головування припали події російсько-турецької війни 1877-1878 рр. Сам науковець відзначився комплексним та критичним підходом до вивчення слов'янської історії та, як зазначила Лаптева, був вченим нової генерації. Крім того вчений постійно критикував наукові підходи слов'янофілів та зокрема праці Ламанського.⁷⁵

Т. Д. Флоринський, одна з найвизначніших для товариства особа, очолював, його в 1896р. Був відомим візантиністом та славістом з наукової школи Ламанського. Його наукові зацікавлення сягали історії мови та літератури чехів і лужицьких сербів. Найбільше уваги він приділив середньовічній культурі південних слов'ян. З 1882 р. Флоринський на прохання Ради товариства прийняв на себе редакцію «Славянського Ежегодника» в якому публікував і власні праці.⁷⁶

---

⁷⁴ Колмаков Н. Очерк деятельности КСБТ. С 120

⁷⁵ Лаптева Л.П. История славяноведения в России в XIX веке С 547.

⁷⁶ Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1892 год. – Киев : Тип. И.И. Чоколова, 1893. С 25.

Лаптева вважає, що Флоринській був не просто вченим, а провідником ідей слов'янської взаємності, російської державної єдності та ідеї керівної ролі Росії в житті слов'ян, а також прихильником концепції протистояння слов'янського та романо-германського світів.⁷⁷ Тимофій Дмитрович відомий своєю працею «Малорусский язык и украино-русский литературный сепаратизм», в якій критикував українофілів та називав шкідливими, нежиттєздатними та штучними спроби створити українську літературну мову.⁷⁸

Флоринській у 1886-1887 рр. перебував в закордонному відрядженні в наукових цілях. Разом з дружиною вони відвідали: Прагу, Відень, Пешт, Белград, Загреб, Сремські-Карловаці. Коло його спілкування складали визначні славісти : А. С. Будилович, А. І. Добрянський, В. Б. Дудикевич, І. В. Ягич.⁷⁹

Інший професор, А. І. Степович, читав лекції в Університеті Св. Володимира з слов'янського мовознавства, та написав понад 250 праць з літературознавства всіх слов'янських народів. Був прихильником ідеї слов'янської взаємності та бачив задачу своєї діяльності в розвитку міжслов'янських зв'язків шляхом знайомства з культурою всіх слов'ян.⁸⁰

Головний видавець «Славянского Ежегодника» М. П. Задерацький отримав ступінь кандидата за дисертацію «Русь Галицкая до 1386 года», після чого став гімназійним вчителем латинської мови. Він був членом товариства Нестора-Літописця та займався літературною діяльністю. Задерацький власноруч курував видання «Славняского Ежегодника»: замовляв статті, перекладав їх, був редактором та коректором, розсилав накладу та вирішував питання з друкарнею.⁸¹

---

⁷⁷ Лаптева Л.П. История славяноведения в Рос. в конце XIX — первой трети XX в. С. 663.

⁷⁸ Флоринский Т.Д «Малорусский язык и украинско-русский литературный сепаратизм». Петербург. Тип: А. С. Суворина. 1900. С.66

⁷⁹ Ворожбит І. Закордонне відрядження Тимофія Флоринського у листах Віри Флоринської *Славістична збірка*. – Випуск 3: Третього Міжнародного славістичного колоквіуму Київ, 2017. С 53.

⁸⁰ Лаптева Л.П. История славяноведения в Рос. в конце XIX — первой трети XX в. С. 678.

⁸¹ Лаптева Л.П. История славяноведения в России в XIX веке. С 551.

Інші професори-історики, активні діячі КСБТ – І. А. Лінніченко та А. В. Стороженко відзначились антиукраїнськими заявами. Лінніченко в статтях «Малорусская культура» та «Русские начала в Галиции» нещадно критикував українофільський рух, заперечував самотність української культури та доводив історичну та культурну єдність «триєдиного російського народу».⁸² Колега по університету О. Ф. Кістяківський так його характеризував: «Линниченко процветет человеком, приносящим огромную пользу обществу, хотя он и взяточник общепризнанный и казнокрад».⁸³

Стороженко не менш критично ставився до українського руху. У історико-політичному нарисі «Малороссия или Украина» він зазначив, що «Украинский туман должен рассеяться и русское солнце взойдет».⁸⁴

Товариство вміло пропагувало свою діяльність, зокрема на шпальтах газети «Киевлянин». Власники видання Віталій та Василь Шульгіни надавали йому всіляку підтримку, публікуючи: звіти, оголошення про благодійні вечори, збір коштів, промови Флоринського,⁸⁵ Це допомагало товариству, адже «Киевлянин» мав наклад від 2 до 5 тис. примірників. Сам Василь Шульгін був разом з матір'ю, М. К. Шульгіною, членами товариства.⁸⁶

Отже, згідно наведеної статистики та характеристики членів товариства можна констатувати, що воно постійно змінювало свій склад. Чисельність залежала від інтересу суспільства до подій на Балканах та подій в слов'янському світі. Керівництво товариства зосереджувалося в руках професорів-славистів Університету Св. Володимира в Києві. Вони ж визначали його ідеологію, однією з сторін якої було несприйняття українського національного руху.

---

⁸² Труды подготовительной по национальным делам комиссии. Малорусский отдел. Одесса: Русская культура. Вып. 1: Сборник статей по малорусскому вопросу. 1919. С 51.

⁸³ Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885). У 2 т. – Т. 1: 1874–1879 / Упорядн.: В. С. Шандра, М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко. К.: Наукова думка, 1994. С – 114.

⁸⁴ Там. само С 64.

⁸⁵ Киевлянин. — 1877. —28 квітня С. 1

⁸⁶ Отчет Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1878 год Киев: И. Завадзкого 1879. С 1

2.2 Діяльність товариства

Як відзначалось членами товариства, його діяльність була поділена на два етапи. Перший, з 1869 по 1877 рр., проходив під гаслом матеріальної підтримки слов'ян, передачі книг та церковного начиння. І другий, з 1877 до 1895 рр., був етапом духовного зближення російського суспільства з зарубіжним слов'янством.⁸⁷ Другий етап можна продовжити до кінця існування товариства, адже з 1877 до 1917 роки більше уваги приділялося науковій та видавничій діяльності. Це було пов'язано з тим, що керівництво товариством опинилося в руках професорів Університету Св. Володимира.

Для успішної діяльності товариство потребувало коштів, а тому формування бюджету займало немало часу. Він складався з: 1) членських внесків і одночасних пожертв; 2) добровільних зборів; 3) з грошей від розповсюдження літератури; 4) від цільової благодійності; 5) зі зборів на публічних читаннях, концертах, вечорах; 6) від продажу власних видань та речей.⁸⁸

Для розуміння масштабів діяльності товариства варто розглянути його статки та видатки, представлені Додатком 2. Головною статтею прибутку були членські внески та одноразові добровільні пожертви від різних осіб – Додаток 3. Крім того, допомогою товариства з боку громадськості став лаврський кружковий збір⁸⁹, що становити до 10% загальних зборів – Додаток 4. У час Балканської кризи уряд виділив 500 рублів допомоги товариству.⁹⁰

Для забезпечення фінансової стабільності, товариство згідно статуту могло створювати основні, запасні та спеціальні капітали.⁹¹ На 1911 рік в товариство мало 17 974 р. 63 к., з яких найбільшу суму складав капітал Н. А

---

⁸⁷Степович. А. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1894 год К: 1895. С 4.

⁸⁸ Устав Киевского Славянского Благотворительного Общества. – Киев : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1890. С 7.

⁸⁹ Вид добровільних пожертв, який збирався в кухлі.

⁹⁰ Отчет Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1878 год Киев: И. Завадского 1879. С 5

⁹¹ Там само. С 7.

Рігельмана, який вносив по 1000 рублів щорічно впродовж 10 років.⁹² Сума зберігалась в Київському товаристві взаємного кредиту та приносила відсотки, які товариство витрачало на власні потреби.

Товариство планувало розподіляти бюджет так: фінансова допомога слов'янам 15%; підтримка літературної діяльності 30%; виховання та освіта слов'ян 45%; допомога тим, хто проїжджає через Київ 7%; друкарські витрати 3%.⁹³ Однак, як показала практика співвідношення витрат не збігались з наміченими цілями.

КСБТ впродовж 1870-х — 1890-х роках постійно утримувало за свій рахунок приблизно 6-8 стипендіатів з числа слов'ян. На кожного з них виділялось по 200 рублів на рік. На стипендії та фінансову допомогу (Додаток 5.), товариство витрачало значні кошти, які в середньому становили 30% від загальних розходів. В 1879 р. на утриманні товариства перебувало дві стипендіатки в пансіоні графині Левашової та три стипендіата в пансіоні Ільїна, Прилуцькій прогімназії та Києво-Подольськом духовному училищі, що обходилося товариству в 707 рублів 80 коп.⁹⁴

Число стипендіатів поступово збільшувалося, і на початку 20 ст. ця цифра становила 20 осіб, які перебували на утриманні товариства, під час навчання у Києві. В 1904 році товариство утримувало: 17 болгар, 5 сербів, 4 чорногорці, 1 галичанина. Розподіл по навчальних закладах був наступним: 8 осіб навчалось в Університеті Св. Володимира, 7 – в Київській духовній семінарії, 2 – в жіночому духовному училищі, 2 – в стоматологічній школі. А також по одній особі: в Політехнічному інституті, КДА, музикальному училищі та 3 – в гімназії.⁹⁵

---

⁹² Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1910 г.. Киев: Типография С.В. Кульженко, 1911. 23 с. С. 12

⁹³ Бильбасов В.А. Краткий отчет о деятельности Киевского Отдела Славянского благотворительного Комитета за 1870 год. Киев : Тип. М.П. Фрица, 1871. С 21

⁹⁴ Отчет Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1878 год Киев: Тип. И. Завадзкого, 1879. 31 с. С 1

⁹⁵ Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1904 г.. – Киев : Тип И.И. Горбунова, 1905. 25 с. С 6.

Крім цього, товариство надавало одноразові виплати. В 1882 році такі виплати отримали 8 болгар, 6 сербів та 1 галичанин.⁹⁶ В 1889 воно надало фінансову допомогу 28 особі: 12 болгарину, 3 сербам, 3 чорногорцям, 1 хорвату, 1 словенцю та 8 галичанам.⁹⁷ У 1890 допомогу отримало вже 59 осіб на суму 1887 рублів,⁹⁸ 1896 р. – 48 осіб.⁹⁹

1879 року КСБТ вперше звернулось до Болгарського міністерства народної освіти з проханням виділити двох осіб для їх вступу в університет у Києві. Товариство готове було виділити по 240 рублів кожному. Втім болгари нікого не надіслали та не відповіли на запрошення.¹⁰⁰ Проте у 1882 році університетську субсидію було створено, і її отримав перший болгарин.¹⁰¹

Стипендіальними грантами на навчання, яке надавало товариство, скористалося більш ніж 500 слов'ян з різних країн, ще десятки отримали одноразову або тимчасову грошову допомогу.

Надсилання церковного начиння та богослужбових книг в слов'янські країни було одним з пріоритетних напрямів діяльності товариства, про що вже побіжно згадувалось. Але з середини 1880-х років кількість допомоги зменшується і пріоритет віддається іншим формам діяльності. В 1882 р. управитель Адріанопольської єпархії звернувся до товариства з проханням допомогти македонським болгарським церквам, адже внаслідок війни від них залишились лише руїни. Товариство звернулось до митрополита Київського Платона за допомогою у зборі начиння та книжок. Пожертви надсилались храмами майже всієї єпархії, внаслідок чого зібрано на надіслано більш ніж 35

---

⁹⁶ Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1882 год. Киев: Тип. Е.Я. Федорова, 1883. С 8.

⁹⁷ Флоринский Т. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1889 год. Киев: Тип. В.И. Завадского, 1890. С 9

⁹⁸ Флоринский Т. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1890 год. Киев: Тип В.И. Завадского, 1891. С 7.

⁹⁹ Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1886 год. – Киев : Типо И.Н. Кушнерева и К., 1887. С5

¹⁰⁰ Отчет Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1878 год Киев: Тип. И. Завадского, 1879. С5

¹⁰¹ 1883 С 5

пудів речей, посудів, обладунків та книг.¹⁰² Серби лужичани в особі І. І. Смоляра попросили допомогти в утриманні священників, які будуть отримувати освіту. Адже більш ніж 16 парафій в Лужичах пустують а в інших – пастори мають вік по 80 років.¹⁰³

Початок Балканської кризи ознаменував піднесення діяльності товариства. В «Киевлянин» з перших днів війни з'явилися публікації про благодійні збори на користь армії та біженців, левову частку яких було адресовано саме КСБТ. У взаємодії з благодійними організаціями Києва: товариством піклування про поранених та хворих воїнів, товариством червоного хреста та комітетом постачання армії хініну гроші надсилали дворяни, чиновники, селяни, інтелігенція.¹⁰⁴ На ці кошти КСБТ налагодило канали постачання гуманітарної допомоги на Балкани. Товариством було надіслано 13 тюків вагою 65 пудів речей, зібраних власними зусиллями а також 26 тюків з речами переданими товариству від церковних громад, поміщиків, Чернігівського товариства червоного хреста та селян.¹⁰⁵ Серед них було понад 500 чоловічих сорочок, 300 шт. дитячого та жіночого одягу: сорочки, башлики, халати, штани, сюртуки, шапки, а також ковдри, нитки з голками та інші необхідні у побуті речі.¹⁰⁶

Член КСБТ, лікар Є. Ф. Гарнич-Гаринцький був організатором комітету з виробництва хініну для армії. На 1 жовтня 1878 р. цей організований в співпраці з КСБТ комітет, відправив в армію 1 463 500 порцій хініну.¹⁰⁷

Діяльність товариства мала й конфліктні ситуації. В 1878 р. професор Кістяківський звернувся до голови товариства Котляревського з проханням

---

¹⁰² Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1882 год. Киев: Тип. Е.Я. Федорова, 1883. С6

¹⁰³ Там само. С 7.

¹⁰⁴ Ковальчук. К. Початок Російсько-турецької війни 1877-1878 на сторінках газети Киевлянин. 2020. НаУКМА. (курсова робота). С 20.

¹⁰⁵ Отчет Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1878 год Киев: Тип. И. Завадзкого, 1879. С 4.

¹⁰⁶ Там само. С 27.

¹⁰⁷ Піскіжова В. Висвітлення питань благодійництва громадськості Наддніпрянської України під час російсько-турецької війни 1877-1878 рр. на сторінках газети «Киевлянин» // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — 2014. — Вип. 23. — С. 286.

підтримати свого друга, штабс-капітана Кривошею виплатами. Адже той втратив речі в Сербії під час бойових дій і прямував в Москву через Київ. Котлярєвський поігнував листа і відправив Кістяківського до Гарнич-Гарницького, після чого той отримав ще одну відмову.¹⁰⁸ Кістяківський так характеризував після цього Котлярєвського: «Бюрократ, невежа и человек, у которого развита хитрость змеи, но не целость голубя».¹⁰⁹

Крім благодійності, товариство займалось видавничою діяльністю. Щорічно КСБТ витрачало на друк різної літератури від 39 до 675 рублів (Додаток б). Однак це показник лише видатків на ті книги, які товариство друкувало самостійно. Крім того, товариство могло надавати гроші на друк стороннім особам та організаціям. Товариством видавались: книги, посібники, брошури, а також підтримувались російські та іноземні газети.

Головною подією у видавничій сфері стало створення та видавництво 6 томів «Славянского Ежегодника», який почав видаватись як збірник з літератури та історії. Пізніше він перетворився на наукове видання, яке, як зазначили на загальних зборах товариства, цікаве було лише вузьким спеціалістам, але не загальній публіці.¹¹⁰ Матеріали щорічника становлять бібліографію з слов'янознавства, наукові статті з середньовічної та ранньомодерної історії слов'ян, переклади, літературні огляди а також статті на політичні теми. На зборах 1886 р. було вирішено замість щорічника видавати окремі книги науково-художнього змісту та про громадську діяльність слов'ян.¹¹¹ Видавництво щорічника складало найбільшу статтю розходів на видавництво.

Товариство активно займалось перекладацькою діяльністю та видавництвом книг з працями зарубіжних славістів. В 1889 році товариство власним коштом переклало та надрукувало «Историю Словацкой литературы»

---

¹⁰⁸ Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885). У 2 т. – Т. 1: 1874–1879 / Упорядн.: В. С. Шандра, М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко. К.: Наукова думка, 1994. С. – 241.

¹⁰⁹ Там само С. — 234.

¹¹⁰ Там само. С 14.

¹¹¹ Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1886 год. – Киев : Типо И.Н. Кушнерева и К., 18874.

Ярослава Волчка, з передумовою Флоринського.¹¹² Наступного року видано збірник зі статтями під назвою «Чтения в общих собраниях Киевского Славянского Благотворительного Общества». ¹¹³ Там містились лекції, промови та статті, прочитані на засіданнях товариства.

В 1904 році член товариства Єлизавета де-Вітте пожертвувала 800 рублів на створення підручника із загальної історії для середніх шкіл. У ньому повинно було знайти місце «слов'янського племені», його історії та стосунків західного, романо-германського, та слов'янського світів.

Крім того товариство регулярно підписувалося на слов'янські видання та газети, серед яких: болгарські «Новини»; лужицькі «Лужица»; словенські «Слованській свет»; сербські — «Глас Црногорца»; чеські — «Народни лісти», «Злата Прага», та російські — «Живая Старина», «Наука», «Благовест», «Беседа», «Страхопуд», «Галицька Русь» і книжки товариства Михайла Качковського.¹¹⁴ Все це долучалось до бібліотеки товариства, яка існувала з перших його днів. Щорічно на це витрачались значні суми: від 100 до 500 рублів. На початку 20 ст. суми та кількість підписок збільшилась, та становили більше видатків на видавництво власної літератури, товариство. В 1906 р. на підписку було витрачено 332 руб. і 70 коп. ¹¹⁵, 1907 р. — 205 руб. 82 коп.¹¹⁶ Підписка на наукові та публіцистичні видання дозволяла не тільки підтримувати коштами авторів, а також дозволяла товариству дізнаватись про напрацювання закордонних колег славістів.

Товариство припинило свою діяльність в 1917 році, внаслідок початку революційних подій в Росії та проведення радянською владою політики

---

¹¹² Флоринский Т. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1889 год. Киев: Тип. В.И. Завадзкого, 1890. С 1.

¹¹³ Флоринский Т. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1890 год. Киев: Тип. В.И. Завадзкого, 1891. С 8.

¹¹⁴ Степович. А. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1893 год. Киев: Тип. И.И. Чоколова, 1894. С 5.

¹¹⁵ Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1906 г. Киев: Тип. Н.Т. Корчак-Новицкого, 1908. 11 с. С 11.

¹¹⁶ Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1907 г. Киев: Тип. Императорского Университета св. Владимира Акц. Общ. Н.Т. Корчак-Новицкого, 1908. С 11

червоного терору в м. Києві. Оскільки члени товариства були активними діячами громадських та політичних асоціацій Києва, вони були репресовані або вимушені були виїхати за кордон. Голова товариства Т. Д. Флорінський, як активний член Київського клубу російських націоналістів, був розстріляний ВЧК 22 травня 1919 року.¹¹⁷ Інший член товариства А. І. Степович, уникнув подібної участі та продовжував викладати в Київському університеті до 1924 р.¹¹⁸

***

Отже, товариство розгорнуло широкую діяльність в усіх означених статутном сферах та зуміло надати допомогу сотням слов'ян, які прибули в Росію. З 1878 р. головні рішення в товаристві приймалися групою професорів Університету св. Володимира, що позначилось на активізації його видавничої діяльності.

Матеріальна допомога впродовж існування товариства становила значну частку його діяльності, і пожвавилась в 1890-х роках. Пік гуманітарної діяльності товариства припав на 1878 рік. КСБТ допомогло значній кількості болгарських церковних громад та сотням болгар, які отримали речі, їжу та гроші від товариства. Разом з тим, на початок 1900-х років товариство більше зосередилось на науковій та публіцистичній сферах.

Стипендії на освіту та фінансова допомога слов'янам стосувалась в першу чергу вихідців з Балкан – сербів та болгар, в меншому ступені галичан. Курс на підтримку прибуваючих з Галичини абітурієнтів був запроваджений з самого початку створення товариства і продовжувався до кінця його існування.

---

¹¹⁷ Кальченко Т. В., Чемакин А. А. Красный террор и ликвидация Киевского клуба русских националистов (весна — лето 1919 г.): факты и версии. // Русин. 2018. Т. 51. № 1. С. 206

¹¹⁸ Лаптева Л.П. История славяноведения в Рос. в конце XIX — первой трети XX в. С.679

Видавництво власних та зарубіжних книжок дозволяло товариству перебувати в центрі наукової дискусії та провадити власну інформаційну політику. Крім того це знайомило громадськість з науковими напрацюваннями зарубіжних слов'ян та літературними новинками. Що неодмінно призводило до формування власних уявлень про «слов'янський світ».

Висновки

Вивчення наукової літератури та залучення історичних джерел, передусім статутів та звітів Київського слов'янського благодійного товариства, дозволяє нам запропонувати такі висновки.

Створення КСБТ вказує, що Олександрівські реформи в 1860-1870-х рр. вивели російське суспільство на новий етап творення громадянського суспільства. Для створення подібного товариства необхідна була ціла низка передумов: активна спільнота вчених-слов'янознавців, слов'янофільські рухи, сприяння місцевої адміністрації, високий рівень співчуття громадськості західноєвропейським слов'янам. Такі умови в Києві були, тому створення товариства було ознакою активної стадії творення громадянського суспільства в Києві.

КСБТ було добровільною громадською асоціацією. Організація пройшла шлях від відділення Московського слов'янського комітету в Києві, до становлення окремого самоврядного товариства. Втім КСБТ ніколи не поривало зав'язків з колегами у Петербурзі Москві та Одесі та залишалось частиною великого панславистського руху в Російській імперії. Співпраця товариства з владою набирала виду взаємовигідного співробітництва, однак разом з тим держава залишало за собою контроль за фінансовою діяльністю і політичною спрямованістю.

Головну роль в товаристві відігравала корпорація професорів Університету Св. Володимира. Ними були досить контроверсійні постаті, особливо щодо позиції в українському питанні. Але незважаючи на це, товариство та його члени можуть вважатись частиною українського наукового та громадського простору кінця XIX ст. початку XX. Навіть займаючи антиукраїнську позицію, діячі товариства приносили дискурс слов'янського світу та слов'янської взаємності в інформаційний простір Києва та університету Св. Володимира.

Товариство переймалась науковими, благодійними та освітніми питаннями. Організація успішно провадила свою діяльність, яка визначалась статутом. КСБТ чітко визначало потреби слов'ян. Підтримка православ'я та поширення російської мови, від чого товариство відійшло біля 1875 р., з початком Східної кризи 1875-1878 рр. Оскільки в цей період, болгарам внаслідок війни необхідна була гуманітарна підтримка, товариство надсилало речі, книжки та церковне начиння. Благодійна діяльність після закінчення кризи не завершилась і товариство продовжило надавати підтримку закордонним слов'янам та фінансову допомогу своїм стипендіатам в Києві до кінця свого існування.

Діяльність товариства внесла сприяла національним рухам південних слов'ян, підвищення рівня освіченості серед болгар, сербів та галицьких українців.

Список використаних джерел і літератури

Джерела:

1. Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885). У 2 т. – Т. 1: 1874–1879 / Упорядн.: В. С. Шандра, М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко. К.: Наукова думка, 1994. 648 с.
2. Устав Киевского Славянского Благотворительного Общества. – Киев : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1890. 12 с.
3. Бильбасов В.А. Краткий отчет о деятельности Киевского Отдела Славянского благотворительного Комитета за 1870 год. Киев: Тип. М.П. Фрица, 1871. 36 с.
4. Колмаков Н. Отчет о деятельности Киевского Отдела Высочайше утвержденного славянского благотворительного Комитета за 1871 год. Киев: Тип. М.П. Фрица, 1872. 44 с.
5. Колмаков Н. Отчет о деятельности Киевского Отдела Высочайше утвержденного славянского благотворительного Комитета за 1872 год. Киев: Тип. М.П. Фрица, 1873. 20 с.
6. Отчет Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1878 год Киев: Тип. И. Завадзкого, 1879. 31 с.
7. Отчет Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1879 год. Киев: Тип. Г Розенталя. 1880. С 1879. 31 с.
8. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1882 год. Киев: Тип. Е.Я. Федорова, 1883. 34 с.
9. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1886 год. – Киев : Тип. И.Н. Кушнерева и К., 1887. 18 с.
10. Баженов И. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1888 год: Тип. И.Н. Кушнерев и К., в Москве. Киевское отделение, 1890. 28 с.

11. Флоринский Т. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1889 год. Киев: Тип. В.И. Завадского, 1890. 58 с.
12. Флоринский Т Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1890 год. Киев: Тип В.И. Завадского, 1891. 37 с.
13. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1892 год. – Киев : Тип. И.И. Чоколова, 1893. 23 с.
14. Степович. А. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1893 год. Киев: Тип. И.И. Чоколова, 1894. – 37 с.
15. Степович. А. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1894 год: Тип. И.И. Чоколова, 1895. 65 с.
16. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1896 год: Тип. И.И. Чоколова, 1897. 49 с.
17. Глокке Н. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1898 г. Киев: Тип. И.И. Горбунова, 1899. 72 с.
18. Глокке Н. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1902 г. Киев: Тип. И.И. Горунова, 1903. 21 с.
19. Глокке Н. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1903 г. Киев: Тип. И.И. Горбунова, 1904. 49 с.
20. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1904 г.. – Киев: Тип И.И. Горбунова, 1905. 25 с.

21. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1905 г.. Киев: Тип. И.И. Горбунова, 1906. 22 с.

22. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1906 г. Киев: Тип. Н.Т. Корчак-Новицкого, 1908. 11 с.

23. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1907 г. Киев: Тип. Императорского Университета св. Владимира Акц. Общ. Н.Т. Корчак-Новицкого, 1908. 23 с.

24. Отчет о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 1910 г.. Киев: Типография С.В. Кульженко, 1911. 23 с.

Періодика

Киевлянин. — 1877. — 28 квітня С. 1.

Література

1. Колмаков Н. Очерк деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 25 лет его существования 1869-1894. Киев : Тип. С.В. Кульженко, 1894. 127 с.

2. Попов. Н. А. Краткий отчет о десятилетней деятельности (1858—1868) Славянского благотворительного комитета в Москве. М.: Университетская типография, 1868. 28 с.

3. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. М.: Книга, 1991. 576с.

Монографії та збірки статей

1. Todorova M. Imagining the Balkans / Maria Todorova. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 273 p.

2. Брэдли, Джозеф. Общественные организации в царской России: наука, патриотизм и гражданское общество / Джозеф Брэдли ; [пер. с англ. яз. М. Н. Карпец]. Москва : Новый хронограф, 2012. 447 с.
3. Дьяков В.А. Славянский вопрос в общественной жизни дореволюционной России / В.А. Дьяков ; ред. И.С. Достян ; РАН, Ин—т славяноведения и балканистики. М. : Наука, 1993. 207 с.
4. Касьянов, Г. В. Теорії нації та націоналізму. Київ: Либідь, 1999. 349 с.
5. Киняпина Н.С. Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII - начало XX вв. М: Наука, 1978. 440 с.
6. Лаптева Л.П. История славяноведения в России в XIX веке / Л.П. Лаптева. М.: Индрик, 2005. 848 с.
7. Лаптева Л.П. История славяноведения в России в конце XIX — первой трети XX в. / Л.П. Лаптева. М.: Индрик, 2012. 840 с.
8. Никитин С.А. Славянские комитеты в России в 1858—1876 годах. М. : Изд—во МГУ, 1960. 360 с.
9. Сеніна Л. Порыв был вполне искренний и сознательный...». Особенности российского балканизма эпохи Восточного вопроса. *Російська імперія у XIX – на початку XX ст. Влада і суспільство: механізми взаємодії: збірник наукових статей* ред. О.Стрілюк, О. Приходьон. Чернігів., 2014. – 458 с.
10. Цимбаев Н. И. Славянофильство (из истории русской общественно-политической мысли XIX века).— М.: Изд-во Моек, ун-та, 1986. 274 с.
11. Кальченко Т. В., Чемакин А. А. Красный террор и ликвидация Киевского клуба русских националистов (весна — лето 1919 г.) // Русин. 2018. Т. 51. № 1. С. 198–218

Дисертації:

1. Поповкин А. Славянские благотворительные общества в Москве и Санкт-Петербурге: 1858 - 1921 гг. Воронеж. 2013. 570 с.

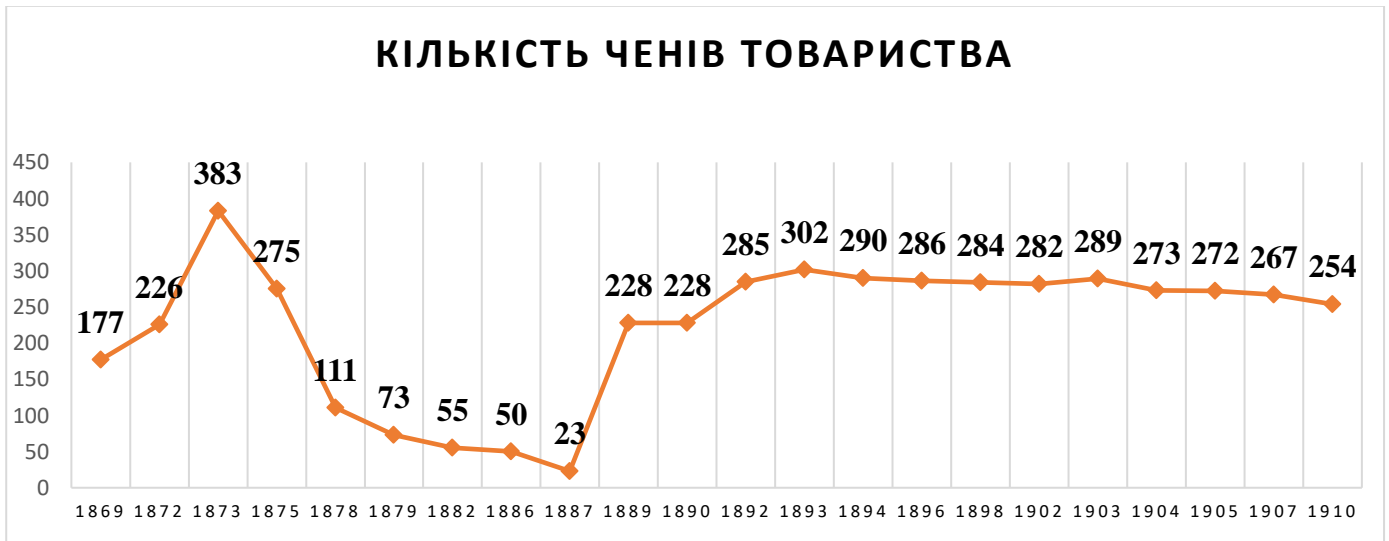
Статті:

1. Ворожбит І. Закордонне відрядження Тимофія Флоринського у листах Віри Флоринської. Славістична збірка. – Випуск 3: Третього Міжнародного славістичного колоквиуму (м. Київ, 18 листопада 2016 р.). Київ, 2017. С 50 -70.
2. Колман. Г. Києва по всій Росії: 900-річчя хрещення Русі і творення національного Святого на окраїнах імперії. URL: <https://uamoderna.com/md/coleman-christianization-of-rus> (дата звернення: 12.06.2022).
3. Коцюк В.Д. Професор О. Котляревський та Кївське слов'янське благодіне товариство у 70-х рр. XIX ст. С 73- 78.
4. Піскіжова В. Висвітлення питань благодійництва громадськості Наддніпрянської України під час російсько-турецької війни 1877-1878 рр. на сторінках газети «Киевлянин» // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — 2014. — Вип. 23. — С. 278-294.
5. Труды подготовительной по национальным делам комиссии. Малорусский отдел. Одесса: Русская культура. – Вып. 1 : Сборник статей по малорусскогму вопросу. – 1919. 119 с.
6. Флоринский Т.Д «Малорусский язык и украинсько-руський літературний сепаратизм». Петербург. Тип: А. С. Суворина. 1900. 165
7. Шандра В. С. Українські суспільні інститути у взаєминах із російським самодержавством / Шандра В. С. // Український історичний журнал. 2010. № 4. С. 59-83.

Додатки

Додаток 1.

Кількість членів товариства по роках.

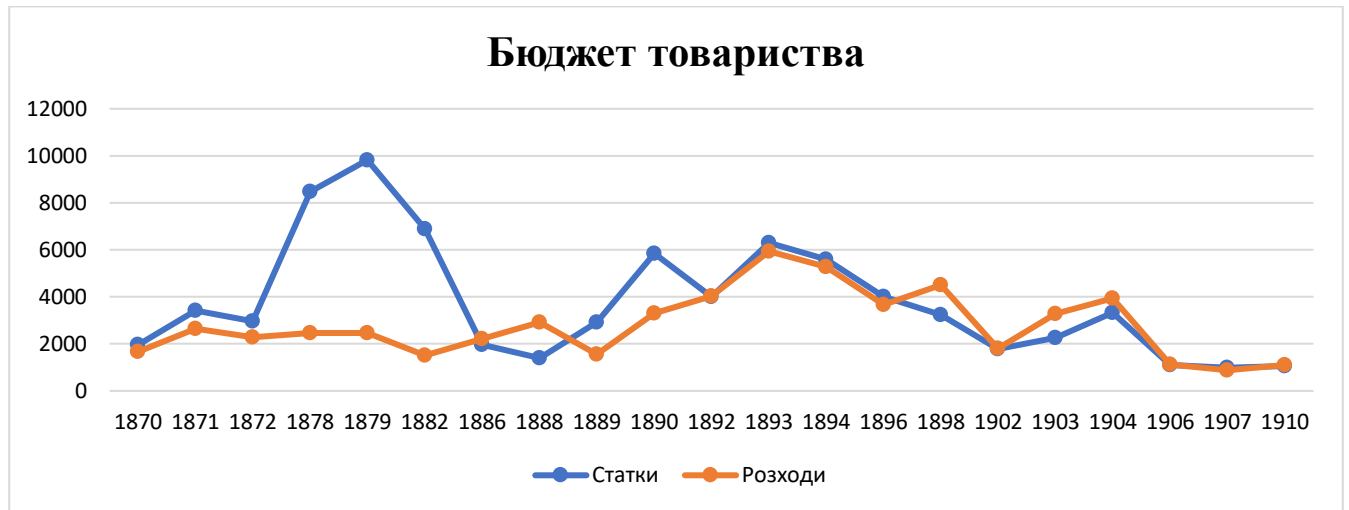

Рік	Кількість членів
1869	177
1872	226
1873	383
1875	275
1878	111
1879	73
1882	55
1886	50
1887	23
1889	228
1890	228
1892	285
1893	302
1894	290
1896	286
1898	284
1902	282
1903	289
1904	273
1905	272
1907	267
1910	254

Додаток 2.

Бюджет товариства. Враховується чистих дохід за рік без залишку за минулі роки та накопичень.

З копійками.

Рік	Статки в руб.	Витрати в руб.
1870	1960.3	1666.28
1871	3409.11	2637.93
1872	2952.91	2292.57
1878	8476.52	2456.68
1879	9822.26	2464.26
1882	6886.15	1512.70
1886	1961.46	2212.67
1888	1405.56	2909.44
1889	2927.5	1548.15
1890	5855.78	3299.32
1892	4017.52	4039.57
1893	6297.95	5939.21
1894	5603.58	5280.44
1896	4005.06	3660.62
1898	3245.51	4515.01
1902	1777.36	1809.76
1903	2264.17	3270.61
1904	3323.98	3945
1906	1111.65	1124.36
1907	987.6	877.16
1910	1065.39	1096.55

Додаток 3

Сума членських внесків в загальній кількості статків.

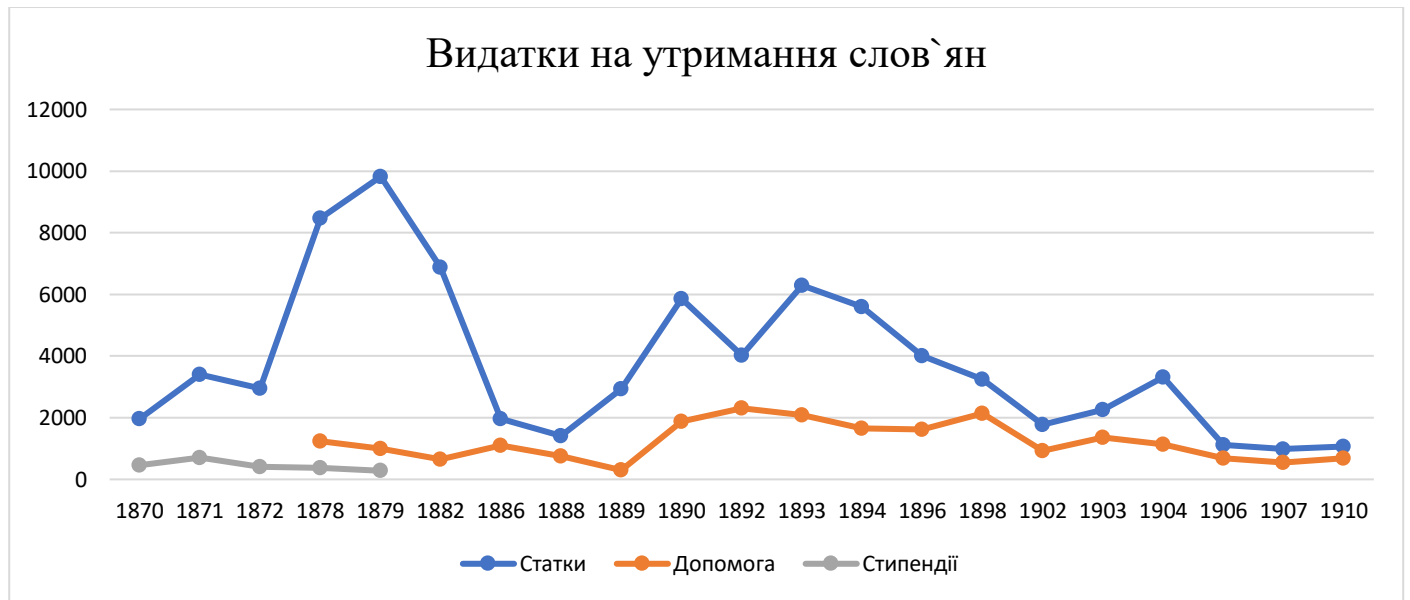
Додаток 4.

Сумма кружкового збору до загальної кількості статків товариства

Рік	Статки в руб.	Розмір кружкового збору в руб.
1870	1960.3	
1871	3409.11	
1872	2952.91	
1878	8476.52	
1879	9822.26	327
1882	6886.15	134.45
1886	1961.46	115.5
1888	1,405.56	100.30
1889	2927.5	87.35
1890	5855.78	100.90
1892	4017.52	105.65
1893	6297.95	76.30
1894	5603.58	
1896	4005.06	
1898	3245.51	
1902	1777.36	
1903	2264.17	56.85
1904	3323.98	17.55
1906	1111.65	24.95
1907	987.6	64.50
1910	1065.39	10,45

Додаток 5.

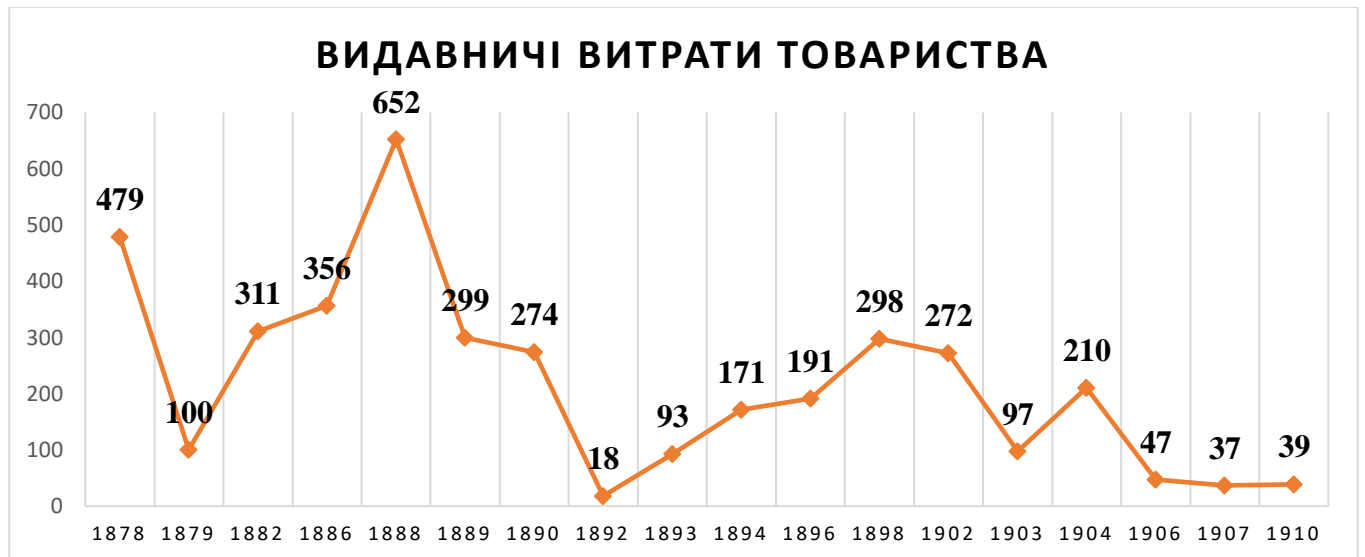
Витрати на утримання та навчання слов'ян

Рік	Допомога в руб .	Стипендії в руб.
1878	1246.45	461
1879	996	707.80
1882	649.20	405
1886	1105	372
1888	763.30	280
1889	299.81	
1890	1887	
1892	2307.75	
1893	2080	
1894	1662.55	
1896	1628.75	
1898	2133.15	
1902	932	
1903	1355	
1904	1137	
1906	680	
1907	548	
1910	678	

Додаток 6.

Видавничі витрати.

З копійками

Рік	Видавничі витрати в руб.
1878	479
1879	100
1882	311.30
1886	356.70
1888	652
1889	299.81
1890	274.65
1892	18.40
1893	93.15
1894	171.95
1896	191.25
1898	298.15
1902	272.60
1903	97.04
1904	210.65
1906	47.80
1907	37.50
1910	39.50